

УДК 332.012

**Турило А. М., д.е.н., професор,
Корнух О. В., к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
м. Кривий Ріг**

Теоретико-методологічні засади дослідження розвитку на різних рівнях господарювання

У статті на основі діалектичного пізнання розвитку та дії економічних законів, що відбуваються за логічним ланцюгом «економічні закони – економічні категорії – інтереси – організаційні господарські форми» обґрунтовано фундаментальні засади дослідження розвитку на різних рівнях господарювання. Визначено інституційний зріз трансформаційних процесів у розвитку. Доведено необхідність дослідження впливу змін, зумовлених інноваційним розвитком на динаміку економічного зростання. На рівні суб'єктів господарювання обумовлене питання трансформації системи стратегічного управління бізнес-процесами від триади «НДДКР – виробництво – маркетинг» до системи «знання – інтелектуальний капітал – інноваційний розвиток – конкурентоспроможність».

Ключові слова: розвиток, економічні закони, інститути, інноваційний розвиток, інтелектуальний капітал, конкурентоспроможність.

В статье на основе диалектического познания развития и действия экономических законов, происходящих по логической цепочке «экономические законы – экономические категории – интересы – организационные хозяйственные формы» обосновано фундаментальные основы исследования развития на различных уровнях хозяйствования. Определён институциональный срез трансформационных процессов в развитии. Доказана необходимость исследования влияния изменений, обусловленных инновационным развитием на динамику экономического роста. На уровне субъектов хозяйствования поставлен вопрос трансформации системы стратегического управления бизнес-процессами от триады «НИОКР – производство – маркетинг» к системе «знания – интеллектуальный капитал – инновационное развитие – конкурентоспособность».

Ключевые слова: развитие, экономические законы, институты, инновационное развитие, интеллектуальный капитал, конкурентоспособность.

In the article on the basis of dialectical cognition of development and action of economic laws that occur in a logical chain of "economic laws – economic categories – interests – economic organizational forms" grounded fundamental principles of research of development on the different levels of management. Institutional cut of transformation processes in the development is detected.

The necessity of research of influence of the changes predefined by innovative development on the dynamics of the economy growing is well-proven.

At the level of subjects of managing the conditioned question of transformation of system of strategic management of business-processes from a triad «Research and Development – production – marketing» to the system «knowledge - the intellectual capital - innovative development – competitiveness».

Keywords: development, economic laws, institutions, innovative development, intellectual capital, competitiveness.

Постановка проблеми. І до сьогодні така категорія як розвиток в різних джерелах ототожнюється зі зміною або прогресом. З цього кута сутність розвитку можна тлумачити у позитивному сенсі, що може буде слухним тільки в разі його позитивної динаміки. Розвиток – це складна багатогранна філософська категорія, яка охоплює за часом всю історію людства, природи тощо. Сучасні процеси трансформації економічних систем потребують детального дослідження розвитку, визначення сутності й ролі змін в економічному розвитку, усвідомлення необхідності управління інноваційним розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну роль у формуванні сучасної теорії розвитку відіграли Н. І. Гражевська, В. І. Супрун та ін., теорії інституційних змін – Д. Норт, Л. К. Зав'ялова та ін., практичних аспектів виміру економіки знань – Т. А. Піпія, І. В. Зіновева, Л. Е. Мінделі, О. А. Соломенцева, проблемам інноваційного розвитку присвятили свої праці В. С. Барило, В. А. Журавльов, О. А. Зінченко, В. Я. Нусінов та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити фундаментальні засади розвитку на різних рівнях господарювання з урахуванням дії об'єктивних економічних законів та впливу змін, обумовлених інноваційною складовою на основі інституційного підходу.

Виклад основного матеріалу. У новій філософській енциклопедії розвиток – найвищий тип руху та змін у природі й суспільстві, що пов'язаний з переходом від однієї якості до іншої, від старого до нового. Усякий розвиток характеризується специфічними об'єктами, структурою (кількістю складових, порядком їх розташування та характером залежності між ними), джерелом, формами та спрямованістю [1].

Учення про загальний взаємозв'язок і розвиток явищ природи, суспільства і мислення в діалектиці представлені принципами, законами і категоріями. Отже, діалектика виступає інструментом пізнання явищ природи і соціальних процесів. Категорії, закони, принципи діалектики дозволяють аналізувати теперішню дійсність, її суперечності, тенденції розвитку, співвідношення соціального й науково-технічного прогресу і їх вплив на розвиток соціально-економічного життя суспільства й особистості.

До загальних економічних законів відносяться закони розвитку продуктивних сил, економічних відносин, закони економії часу, закони власності, закони відтворення та інші. До механізму використання економічних законів органічною частиною входить процес їх пізнання, який відбувається за таким логічним ланцюгом: економічні закони – економічні категорії – інтереси – організаційні господарські форми.

Логіка сучасного економічного розвитку відображає ефективність змішаної багатоукладної економіки ринкового типу, яка функціонує на базі органічного поєднання різних форм власності та використання диференційованих механізмів їх регулювання й управління. Пізнання законів ринкової економіки дає змогу приборкувати стихійність і некерованість економічних змін, забезпечує усвідомлення та планомірність економічного розвитку суспільства. Суб'єкти господарювання різних рівнів можуть очікувати на ефективний результат, якщо вони здійснюють свою діяльність у відповідності до вимог економічних законів.

Поведінка суб'єктів господарювання, дія об'єктивних економічних законів, динаміка економічного зростання функціонування ринкових механізмів, управління трансакціями залежать від прийнятих в суспільстві інститутів.

Інститути, згідно Дугласу Нарту, – це набір правил, процедура відповідностей, моральна і етична поведінка індивідуумів в інтересах максимізації багатства. Інститути – це розроблені людьми формальні (закони, конституції) і неформальні (договори і добровільно прийняті кодекси поведінки) обмеження, а також фактори примусу, що структурують їх взаємодію. Всі вони разом утворюють спонукальну структуру суспільств і економік. Інституційний розвиток економіки відбувається під впливом взаємодії між інститутами та організаціями, коли перші визначають «правила гри», а другі є «гравцями» [2, с. 6].

До теоретико-методологічних новацій теорії інституційних змін автором роботи [3, с. 11] віднесене визначення трансформації економічних систем як внутрішньо складного й багатофакторного процесу, що поєднує загальноцивілізаційні закономірності та національно-специфічні особливості

господарського розвитку; трактування інституційної зміни як рушійної сили процесу системної перебудови суспільства; аналіз системних перетворень як сукупності нелінійних процесів, загальна логіка яких є такою: зруйнування основ «старої» інституційної системи – утвердження практики неформальних взаємодій економічних суб'єктів – запровадження нових формальних інституцій та механізмів їх дотримання – створення нових неформальних регуляторів господарської діяльності – утвердження нової інституційної рівноваги.

Аксіомою є той факт, що ігнорування – свідоме чи несвідоме – ролі і значення інститутів та інституціональних змін, несумісність пропонованих заходів щодо економічного реформування пануючої в суспільстві ієрархії інститутів з самого початку прирікають реформи на невдачу [4, с. 4].

Інституційний зріз трансформаційних процесів плідний у випадку відповідності норм соціального інституту переважаючим в суспільстві механізмам соціальної дії.

Інститути не тільки направляють зусилля людей, але також формують їх інтереси, визначають систему економічних відносин в межах підприємства, галузі, регіону, країни та також між різними рівнями господарювання.

Розвинені зарубіжні країни переходять на інноваційний шлях розвитку, коли інноваційні процеси пронизують усі сфери суспільства: економіку, соціальну сферу, політику, освіту, науку, техніку, виробництво, бізнес та ін., що обумовлює розвиток інститутів та створення сприятливого інституційного середовища з урахуванням національних традицій, історії розвитку певної країни тощо. Саме інститути в їх певній сукупності визначають унікальні національні економічні моделі різних країн. У даний час вважається, що економіка країн (і суспільство в цілому) у своєму розвитку проходять шість стадій (епох), які визначаються головними галузями, ресурсами і товарами, вирішувати наперед економічне зростання [5; 6]:

1. Доіндустріальна (головна роль належить сільському господарству).
2. Індустріальна (головна роль належить промисловості).
3. Постіндустріальна (на перше місце виходить сфера послуг).
4. Інформаційна економіка (економічний розвиток забезпечується в першу чергу інформаційними системами і технологіями).
5. Економіка знань (провідну роль в економіці починають грати нематеріальні активи та інтелектуальна власність).
6. Креативне або інноваційне суспільство (головну роль у розвитку суспільства відіграють нові ідеї та інновації).

Варто відмітити, що при переході на нову стадію всі досягнення попередніх стадій зберігаються і розвиваються на більш високому рівні.

Враховуючи вищевикладене, можна визначити концептуальні засади дослідження розвитку на різних рівнях господарювання представлені на рис. 1.

Аналіз трансформаційних процесів необхідно досліджувати на різних рівнях господарювання для визначення мети та задач економічного розвитку, усвідомлення необхідності врахування впливу змін на рівень його інноваційності.

Доцільно також буде привести основні функції, які виконують інновації в економічній системі [7, с. 21]:

- забезпечення зростання та якісного оновлення продукції на рівні як окремого підприємства, так і економіки в цілому;
- здійснення прогресивних структурних економічних зрушень, що стосуються найважливіших народногосподарських пропорцій: відтворювальних, галузевих, вартісних;
- реалізація новітніх досягнень науково-технічного прогресу і підвищення на цій основі ефективності виробництва на мікро-, і макрорівнях.

Отже, інновації – це важлива економічна категорія, яка відіграє ключову роль в реалізації структурних зрушень в економіці. Усвідомлення інновації через потреби ринку визначають її економічну необхідність.

Аналіз існуючого досвіду апробації та впровадження сучасних моделей розвитку різних країн показав [8], що на формування інноваційного суспільства впливають, в основному, два фактори – особливості трансформації економічної системи та напрямок вектору інноваційного розвитку на різних рівнях господарювання (країни, регіону, галузі, підприємства).

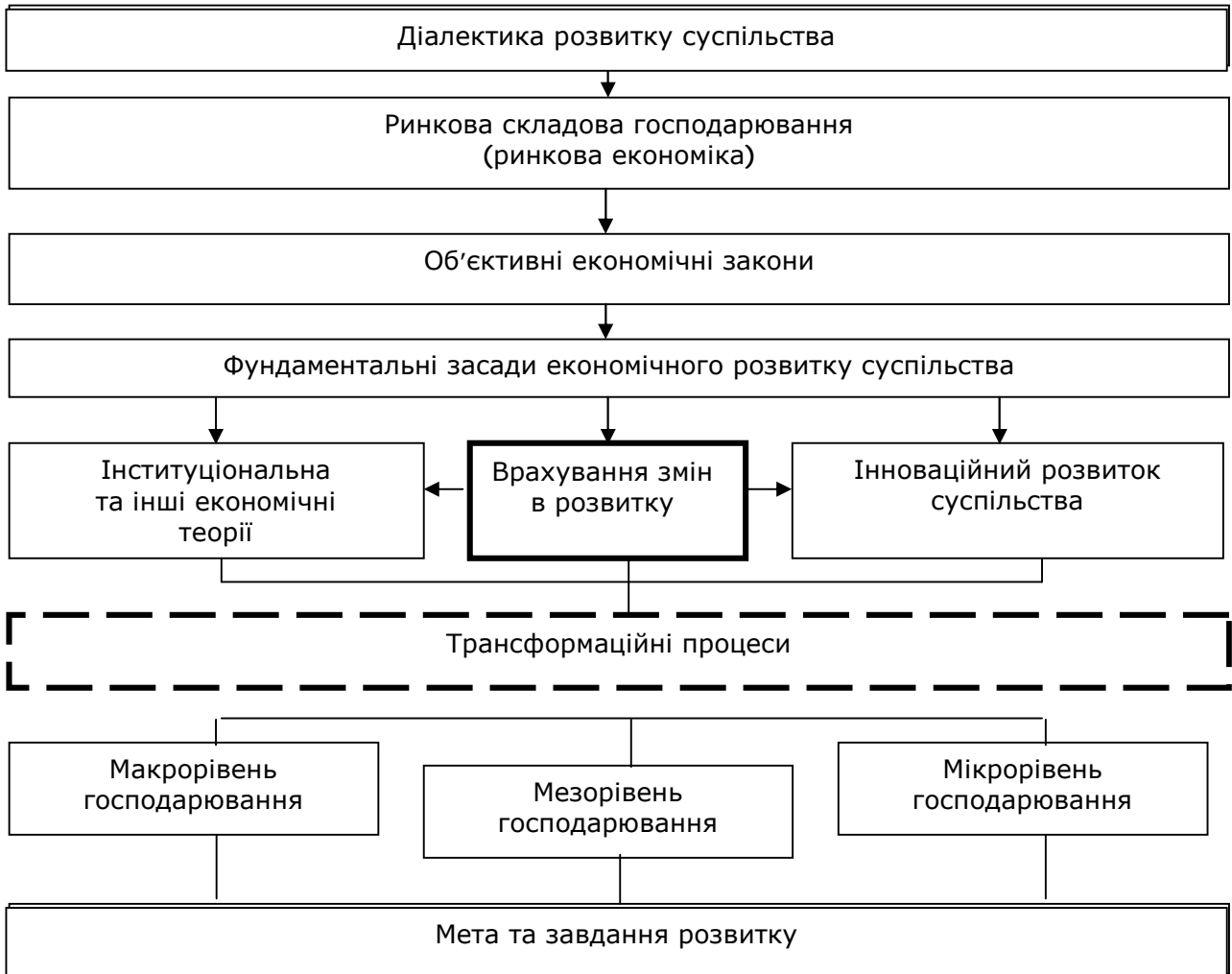

Рис. 1. Фундаментальні засади дослідження розвитку на різних рівнях господарювання

Рівень опанування суспільством об'єктивних економічних законів і їх практичного опанування визначає рівень перетворення, рівень впливу і рівень дії суб'єктивного фактору - цілеспрямованої дії інтелектуального капіталу.

Проблема формування механізму ефективного розвитку на рівні суб'єктів господарювання обумовлюють питання трансформації системи стратегічного управління бізнес-процесами від тріади «НДДКР – виробництво – маркетинг» до системи «знання – інтелектуальний капітал – інноваційний розвиток – конкурентоспроможність (країни, регіону, галузі, підприємства тощо)», яке буде реалізовано в подальших дослідженнях.

У широкому змісті економіка знань – це економіка, у якій знання й інновації відіграють домінуючу роль в економічному розвитку. Економіка знань – це

економіка, яка створює, поширює та використовує знання для забезпечення свого зростання та конкурентоспроможності [9, с. 9].

Інтелектуальний капітал підприємства – це категорія, що характеризує економічні відносини, які виникають з приводу формування, використання й відтворення людського інтелектуального капіталу підприємства, інтелектуальних ресурсів та інтелектуальних продуктів з метою отримання доходу в процесі економічного розвитку підприємства [10, с. 32].

Інноваційний розвиток підприємства – революційний або еволюційний процес інноватизації підприємства за рахунок ефективного використання інтелектуальних ресурсів, як власних так і залучених, і характеризується прогресивною зміною його якісного стану [11, с. 31].

Інноватизація виробництва характеризує собою постійний процес залучення і впровадження інновацій у виробництво, який є комплексним, системним і базується на якісних змінах в продуктивних силах і виробничих відносинах, що забезпечує поточне і перспективне зростання конкурентоспроможності підприємства і підвищення його економічної ефективності. Інноватизація підприємства охоплює не тільки сферу виробництва, а й сферу обігу (процес реалізації), тобто всі види його діяльності (виробничу, постачальницьку, збутову, маркетингову, інвестиційну, фінансову, управлінську та інші) [12, с. 13-14].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Сучасний стан світової економіки свідчить, що рівень інноваційного розвитку забезпечує основу стійкого економічного зростання суспільства та визначає роль та місце держави в системі міжнародних відносин та ступеня її економічної безпеки.

Дослідження проблеми впливу змін в економічному розвитку, зумовлених інноваційним розвитком та якістю інституційного середовища на динаміку економічного зростання є об'єктивною необхідністю при проектуванні розвитку суспільства у перспективі майбутнього, де важливо враховувати взаємозв'язок різних рівнів господарювання, дію об'єктивних економічних законів та рівень змін у розвитку (сформованість інституціонального середовища й рівень та вектор інноваційного розвитку суспільства).

Список використаних джерел

1. Интернет-версия издания : новая философская энциклопедия : в 4 т. [Электронный ресурс] / Ин-т философии РАН ; Нац. обществ.-науч. Фонд ; предс. научно-ред. совета В. С. Степин. – 2-е изд., испр. и допол. – М. : Мысль, 2010. – Режим доступа : <http://iph.ras.ru/elib/2519.html>.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997.
3. Гражевська Н. І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01 / Н. І. Гражевська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 39 с.
4. Зав'ялова Т. А. Институциональная экономика : учебное пособие / Т. А. Зав'ялова. – Челябинск : Издательский центр ЮУрГУ, 2010. – 123 с.
5. Горелов Н. А. Человеческие ресурсы в креативной экономике / Н. А. Горелов, О. Н. Литун, О. Н. Мельников // Креативная экономика. – 2007. – № 1.
6. Журавлев В. А. Креативность и инновационное развитие общества / В. А. Журавлев // Гуманитарно-экономический вестник. – 2007.
7. Барило В. С. Сущность и значение инноваций в экономическом развитии общества / В.С. Барило // Экономика Крыма. – 2007. – № 19. – С. 19-22.
8. Инновационный человек и инновационное общество ; под ред. В. И. Супруна. – Н. : ФСПИ «Тренды», 2012. – 424 с.
9. Измерение экономики знаний : теория и практика / [сост. и общ. ред. Л.К. Піпія]. – М. : Ин-т проблем развития науки РАН, 2008. – 191 с.
10. Турило А. М. Інтелектуальний капітал – основа інноватизації, ефективності і корпоративної стратегії підприємства / А. М. Турило, О. В. Корнух ; ДВНЗ «Криворізький

національний університет». – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2012. – 228 с.

11. Корнух О. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності категорії «інноваційний розвиток підприємства» / О. В. Корнух // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ. – 2013. – № 10 (199). Ч. 1. – С. 25-32.

12. Турило А. М. Економічна оцінка інноватизації залізорудного виробництва : монографія / А. М. Турило, О. А. Зінченко, В. Я. Нусінов. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. – 200 с.